

بِسْمِ اللّٰهِ الرَّحْمٰنِ الرَّحِیْمِ

راهنمای زنگ

"خوان‌یار"

سازمان مدارس راه ایمان

تابستان ۱۴۰۴

کتاب، پزشکِ ذهن و روان ماست. در هر سنی که باشیم می‌توانیم با کتاب انس بگیریم و همراه شویم. کتابخوانی و مطالعه، خستگی‌های ذهنی ما را درمان کرده و دریچه‌ای تازه به دنیای ناشناخته‌ها باز می‌کند.

در خوان‌یار می‌خواهیم دانش‌آموزان، اولیاء و مربیان را به مطالعه و کتابخوانی تشویق کنیم، چراکه رفاقت با کتاب می‌تواند تأثیرات مثبت و ماندگاری بر زندگی همه‌ی ما داشته باشد. دوستی با کتاب نه تنها یک فعالیت سرگرم‌کننده است، بلکه مانند یک ابزار قوی در جهت رشد فردی و اجتماعی ما عمل کرده و کمک می‌کند تا زندگی غنی‌تری داشته باشیم.

یکی از روش‌های انس با کتاب به‌خصوص برای کودکان، قصه‌خوانی است. قصه‌خوانی نقش مؤثر و مفیدی در شکل‌گیری شخصیت کودکان دارد. قصه‌گویی و داستان‌خوانی، سنتی کهن است. کودکی بسیاری از ما همراه با داستان‌گویی بزرگ‌ترها سپری شده است. کودکان از طریق قصه‌خوانی با آداب، فرهنگ و سنت‌های سرزمین خود و دیگر جوامع آشنا می‌شوند. این آشنایی در آینده، پایه‌های رشد فرهنگی شخصیت آن‌ها را شکل می‌دهد.

والدین و مربیان عزیز، اگر می‌خواهید با کودکان ارتباطی صمیمانه برقرار کنید، بیاموزید داستان‌سرایی خوبی باشید. داستان‌ها خیلی بیشتر از واقعیت‌ها به یاد دانش‌آموزان و کودکان می‌مانند. قصه‌خوانی بهترین گزینه است، یک استراتژی آموزشی قوی و ضروری برای یادگیری دانش‌آموزان، که اگر با لذت و سرگرمی همراه شود اغلب به ثمر خواهد نشست.

خوان‌یار به عنوان یک روش و طرح مؤثر در قصه‌خوانی و کتابخوانی با صدای بلند، می‌تواند به اهداف زیر دست یابد:

- ایجاد علاقه به مطالعه و کتابخوانی در کودکان
- زبان‌آموزی به کودکان
- افزایش دایره‌ی واژگان
- جذاب و آسان کردن مباحث درسی
- تمرین دقت و توجه، با خوب گوش دادن و خوب نگاه کردن
- ایجاد تغییر مثبت در نگرش به یک موضوع
- تقویت ایده‌پردازی، تخیل، خلاقیت
- تقویت اعتماد به نفس و عزت نفس
- آموختن مهارت حل مسئله و تقویت آن

افلاطون در کتاب جمهوری در بیان اهمیت قصه‌خوانی برای کودکان می‌گوید:

«باید پرستاران و مادران را وادار کنیم که فقط حکایت‌هایی را که پذیرفته‌ایم، برای کودکان نقل کنند و متوجه باشند که پرورشی که روح اطفال به وسیله حکایات حاصل می‌کنند، به مراتب بیش از تربیتی است که جسم آن‌ها به وسیله‌ی ورزش پیدا می‌کند.»

نکته: کتابخوانی مقدمه‌ای است برای ورود به دنیای نوشتن.

چرا کتابخوانی یک استراتژی آموزشی مؤثر است؟

خواندن کتاب، ابزاری است که به دانش‌آموزان کمک می‌کند تا دنیای اطراف خود را بهتر بشناسند و درک کنند. همچنین به کودکان یاد می‌دهد خود را در موقعیت‌های مشابه کنار قصه‌گو تجسم کنند.

کتابخوانی با صدای بلند یک استاندارد آموزشی رایج است، دانش‌آموزان توانایی بازگویی رویدادها به ترتیب زمانی را یاد می‌گیرند و گوش دادن به داستان و خواندن آن را که یک قدم مهم در رشدشان است تمرین می‌کنند.

داستان‌ها، یادگیری را جذاب‌تر و سرگرم‌کننده‌تر می‌کنند و در عین حال به دانش‌آموزان کمک می‌کنند تا اطلاعات مرتبط را بهتر درک کنند و به خواندن علاقه‌مند شوند. علاقه به مطالعه اولین و مهم‌ترین هدف خوان‌یار است.

زمانی که کودکان در خواندن به مهارت کافی رسیدند گام دوم که خواندن کتاب توسط خود دانش‌آموزان است، آغاز می‌شود. هنگامی که روح کودکان با کتاب‌های مفید و آموزنده تغذیه شد و مهارت خواندن کتاب‌های گوناگون را کسب کردند، حال نوبت به قدم سوم و نهایی می‌رسد. قصه‌نویسی! که تکمیل‌کننده تمام آموزش‌های قبلی است.

• خوان‌یار:

خوان‌یار طرحی است که به معلمان و مربیان عزیز کمک می‌کند تا نکات کلیدی را در مورد کتابخوانی با صدای بلند برای تمام سنین بیاموزند. در نهایت معلم، مربی و همچنین والدین می‌توانند بنابه نیاز و ضرورت، این آموزش‌ها را به دانش‌آموزان نیز یاد بدهند.

مهم‌ترین نکته‌ای که باید به خاطر داشته باشیم این است که مطالعه کردن یک تجربه‌ی شیرین، لذت بخش و آسان برای کودکان باشد. خوان‌یار در همین مدت کوتاهی که از اجرای آن در مدارس می‌گذرد، تأثیرات بسیار سودمند و معجزه‌گری در خوانش، صحبت کردن و اعتماد به نفس دانش‌آموزان گذاشته، که نشانه‌ای از موفقیت‌آمیز بودن این طرح است و ثابت می‌کند اگر آموزش با آگاهی و تدبیر همراه شود می‌تواند بسیار اثربخش و امیدوارکننده باشد.

نکته: مربیان و والدین عزیز توجه داشته باشید، هیچ‌گاه دانش‌آموزی را که مایل به فعالیت نیست، مجبور به خواندن کتاب با صدای بلند نکنید، می‌توانید در زمان مناسب از او بخواهید تنها برای شما کتاب بخواند. سعی کنید ارتباط دوستانه‌ای با کودکان و نوجوانان برقرار کنید، مخصوصاً در سال‌های ابتدایی (از کلاس اول تا سوم) که آنان در آغاز یادگیری خواندن هستند. در این سال‌ها مراقب باشید که روی فرآیند یادگیری خواندن تأکید زیادی نکنید و در عین حال کودکان را تشویق کنید که خواندن را تمرین کنند.

نکته: اولیاء و معلمان عزیز! پیش از کتابخوانی در حد امکان در مورد آثار قبلی نویسنده‌ی کتاب، انتشارات (اگر شناخته شده باشد)، مترجم، تصویرگر و... تحقیق کنید و با توجه به پایه‌ی کلاسی و گروه سنی کودکان توضیح مختصری برای خود یادداشت کنید. همین‌طور چندبار کتاب مورد نظر را بخوانید تا به آن مسلط شوید و مدت زمان، ابزار مورد نیاز و تمرین‌های لازمی که برای خواندن آن باید در نظر بگیرید مدیریت کنید.

• خوان‌یار شامل سه قسمت می‌باشد:

بخش اول: فعالیت‌ها و تمرین‌های معلم قبل از ورود به کلاس (برای والدین قبل از شروع کتابخوانی)

بخش دوم: فعالیت‌ها و تمرین‌های معلم در کلاس برای یادگیری بهتر دانش‌آموزان (در حین خواندن کتاب)

بخش سوم: فعالیت‌ها و تمرین‌های معلم بعد از کلاس (بعد از کتابخوانی)

بخش اول:

فعالیت‌ها و تمرین‌های معلم قبل از ورود به کلاس (برای والدین قبل از شروع کتابخوانی)

۱. زبان بدن
۲. انتقال احساسات
۳. فن بیان
۴. لحن و تن صدا
۵. آماده‌سازی ابزار برای بازی و تمرین
۶. استفاده از فیلم، عکس، صدا و تصویرهای متنوع برای فهم بیشتر دانش‌آموزان از محتوای کتاب

۴. لحن و تن صدا

یکی دیگر از مهم‌ترین ابزارهای هر کتاب‌خوان، صدای اوست. اصلی‌ترین ویژگی یک صدای دل‌نشین هم، داشتن لحن و تن صدای مناسب است. تن صدای خوب، صدایی است که خش و گرفتگی نداشته باشد و صاف و رسا به گوش برسد. لحن، بار احساسی کلام را به دوش می‌کشد و می‌تواند به هر شکلی که شما می‌خواهید تغییر کند. کتاب‌خوان به کمک لحن صدای خود، حتی می‌تواند پیام‌های ناگفته را هم انتقال دهد. بنابراین داشتن لحن و تن صدای مناسب برای والد یا معلمی که قرار است به کتاب‌خوانی پردازد، بسیار مهم است.

نکته: لحن، بدون استفاده از کلام به بیان مفهوم می‌پردازد و می‌توان گفت که در دسته‌بندی ارتباطات غیرکلامی قرار می‌گیرد.

انواع لحن‌های موجود در صدای انسان:

- **لحن خشن:** لحن خشن زمانی در صدای افراد ایجاد می‌شود که به شدت از موضوعی عصبانی باشند. وقتی کسی از این لحن برای گفت‌وگو استفاده می‌کند طرف مقابل به طور ناخودآگاه حالت تدافعی می‌گیرد و ارتباط خوبی بین این دو نفر شکل نخواهد گرفت.
- **لحن طعنه‌آمیز:** وقتی کسی جمله‌ی مثبتی می‌گوید اما منظور اصلی‌اش تشویق طرف مقابل نیست این یعنی از لحنی دوپهلوی و طعنه‌آمیز استفاده کرده‌است. در بیشتر مواقع افراد متوجه غیرحقیقی بودن آن تعریف و تحسین می‌شوند و درمی‌یابند که آن‌ها را تمسخر کرده‌اند. مثلاً اگر از چیزی خوششان نیاید و با لحنی طعنه‌آمیز از آن تعریف کنید شخص مقابلتان متوجه می‌شود که این تعریف ساختگی است.
- **لحن صدای بی‌تفاوت:** وقتی گوینده در تمام مدت صحبت به صورت یکنواخت حرف می‌زند و هیچ هیجان یا تغییری در لحن صدایش ایجاد نمی‌کند این پیام را به اطرافیان می‌رساند که برای ادامه‌ی صحبت تمایلی ندارد و هرچه می‌گوید از سر اجبار و خالی نبودن عریضه است.
- **لحن طلبکارانه:** وقتی کسی درباره‌ی مسئله‌ای خود را محق می‌داند، برای درخواست خود لحنی طلبکارانه به صدایش می‌دهد. این لحن هم مانند لحن خشن، طرف مقابل را به حالت تدافعی فرو می‌برد.
- **لحن پرسشی:** اگر کسی در هنگام پرسیدن یک سؤال به صدایش لحن پرسشی ندهد به احتمال زیاد طرف مقابل متوجه سؤالی بودن حرفش نمی‌شود و در نتیجه پاسخی هم نمی‌دهد.

- **لحن متعجب:** وقتی کسی از چیزی به وجد می‌آید یا برایش باورپذیر نیست ناخودآگاه لحن تعجبی به صدایش می‌دهد.
- **لحن محترمانه:** در ملاقات‌های رسمی و در برابر افراد بزرگتر، اغلب از این لحن استفاده می‌شود.

نکته: لحن و بیان کتاب‌خوانی باید ریتم مناسبی داشته باشد. نه آن قدر تند باشد و نه آن قدر آرام و کشدار. همچنین ضروری است به واژه‌ها و تلفظ صحیح کلمات دقت شود، طوری که ادای کلمات مخدوش نشود.

نکته: تمرین لحن صدا می‌تواند به کودکان کمک کند تا توانایی‌های بیانی خود را تقویت کنند و احساسات را بهتر منتقل کنند.

تمرین: تمرینات مفید برای بهبود لحن صدا برای کودکان: (این تمرینات را پیش از کلاس خودتان انجام دهید تا با آمادگی در کلاس حاضر شوید)

• تکرار جملات با لحن‌های مختلف:

روش: یک جمله ساده مانند «من امروز خیلی خوشحالم!» را انتخاب کنید و از کودکان بخواهید آن را با لحن‌های مختلف (شاد، غمگین، عصبانی، حیرت‌زده) تکرار کنند.

هدف: این تمرین به آن‌ها کمک می‌کند تا تنوع لحن را تجربه کنند و یاد بگیرند که چگونه احساسات مختلف را از طریق صدا منتقل کنند.

• خواندن شعر با احساس

روش: از کودکان بخواهید یک شعر ساده یا داستان کوتاه را با لحن‌های مختلف بخوانند. می‌توانید به آن‌ها بگویید که چگونه هر احساس باید بر لحن آن‌ها تأثیر بگذارد.

هدف: این تمرین باعث می‌شود کودکان با احساسات مختلف آشنا شوند و یاد بگیرند چگونه لحن خود را بر اساس متن تغییر دهند.

• داستان‌گویی با شخصیت‌های مختلف

روش: از کودکان بخواهید یک داستان را با شخصیت‌های مختلف روایت کنند و برای هر شخصیت لحن خاصی انتخاب کنند (مثلاً صدای بلند و قوی برای یک قهرمان و صدای آرام و ملایم برای یک شخصیت مهربان).

هدف: این تمرین به آن‌ها کمک می‌کند تا توانایی تغییر لحن و بیان شخصیت‌ها را متوجه شوند.

• بازی "چند صدا"

روش: از کودکان بخواهید یک کلمه یا جمله را با چند لحن مختلف بگویند (مثلاً با صدای بلند، آرام، شاد و غمگین).

هدف: این تمرین به آن‌ها کمک می‌کند تا کنترل بیشتری بر صدا و لحن خود داشته باشند.

• خواندن دیالوگ از فیلم یا انیمیشن

روش: یک دیالوگ مشهور از یک فیلم یا انیمیشن را انتخاب کنید و از کودکان بخواهید آن را با لحن مناسب شخصیت‌ها بخوانند.

هدف: این تمرین باعث می‌شود کودکان با لحن‌های مختلف آشنا شوند و یاد بگیرند چطور با توجه به زمینه و شخصیت، لحن خود را تغییر دهند.

۵. آماده‌سازی ابزار برای بازی و تمرین

اولیاء و مربیان عزیز! استفاده از ابزارهای گوناگون در کتاب‌خوانی یکی از ساده‌ترین و درعین‌حال مؤثرترین شیوه‌های آموزشی است که در هر شرایط و با هر امکاناتی کارآمد است. شما می‌توانید ابزار مرتبط با هر کتاب را قبل از ورود به کلاس آماده کنید و آن را داخل بقچه یا صندوقچه‌ای قرار دهید و هنگام کتاب‌خوانی با نشان دادن آن عروسک یا تصویر یا ... خواندن کتاب را برای کودکان هیجان‌انگیزتر و سرگرم‌کننده‌تر کنید.

از جمله وسایلی که در کتاب‌خوانی می‌توان استفاده کرد:

• نقاب

استفاده از نقاب یا صورتک جذابیت کتاب‌خوانی را افزایش می‌دهد و شخصیت‌ها را واقعی‌تر به تصویر می‌کشد. همچنین تخیل کودکان را فعال می‌کند و به آن‌ها کمک می‌کند تا ارتباط بهتری با شخصیت‌ها برقرار کنند. استفاده از نقاب می‌تواند فضای تعاملی ایجاد کند. طوری که کودکان تشویق می‌شوند تا در فعالیت‌های کتاب‌خوانی مشارکت کنند و واکنش نشان دهند، و در نتیجه لذت یادگیری و کتاب‌خوانی افزایش می‌یابد.

• عصا و چوب دستی

عصا و چوب دستی می‌تواند به عنوان نماد شخصیت‌ها یا ویژگی‌های خاصی از آن‌ها باشد. مثلاً عصای یک جادوگر می‌تواند نشان دهنده قدرت جادویی او باشد یا چوب دستی یک قهرمان نمادی از شجاعت و رهبری او. عصا و چوب دستی نیز مانند نقاب به جذابیت بصری کتاب کمک می‌کند و به داستان زندگی بیشتری می‌بخشد. همچنین استفاده از عصا یا چوب دستی می‌تواند حال و هوای ویژه‌ای به داستان بدهد. برای مثال صدای ضربه‌ی چوب بر زمین حس تنش یا هیجان را به شنوندگان منتقل می‌کند. توجه داشته باشید بهتر است از عصا و چوب دستی در پایه‌های کلاسی بالاتر استفاده شود.

• عروسک‌های پارچه‌ای و چوبی

از عروسک‌ها و شخصیت‌های نمایشی برای ارائه‌ی کتاب استفاده کنید. می‌توانید عروسک‌ها را جای شخصیت‌های اصلی داستان قرار دهید و با استفاده از آن‌ها، احساسات و رفتارهای شخصیت‌ها را به نمایش بگذارید. این ابزار به کودکان کمک می‌کند تا با داستان و شخصیت‌ها ارتباط عمیق‌تری برقرار کنند و احساسات مختلف را بهتر درک کنند.

• تصاویر و فلش کارتها

استفاده از کتاب‌های مصور یا تصاویر مختلف برای نمایش صحنه‌ها و شخصیت‌های داستان به کودکان کمک می‌کند تا تصور بهتری از داستان داشته باشند. همچنین تخیل آن‌ها را فعال می‌کند.

• رسانه‌های ارتباط جمعی

می‌توانید از ویدئوها یا انیمیشن‌های کوتاه برای نمایش داستان استفاده کنید. این ابزار می‌تواند شامل داستان‌های معروف یا انیمیشن‌های آموزشی باشد. این روش به کودکان کمک می‌کند تا داستان‌ها را به روش بصری و با جذابیت بیشتری تجربه کنند و توجه آن‌ها را بیشتر جلب می‌کند.

• صدای افکت‌ها

از صداهای مختلف مانند صداهای طبیعی (باران، پرندگان) یا افکت‌های صوتی (صدای حیوانات، صداهای محیطی) برای ساختن فضای کتاب استفاده کنید. این صداها را هم می‌توانید با استفاده از دستگاه‌های مختلف پخش کنید و هم به صورت زنده اجرا کنید. این کار به تنوع در کتاب‌خوانی کمک می‌کند و باعث می‌شود کودکان بیشتر درگیر کتاب شوند.

• ابزارهای هنری

پس از خواندن کتاب، از کودکان بخواهید که با استفاده از رنگ‌ها و ابزار هنری، صحنه‌های مورد علاقه‌شان را ترسیم کنند یا داستان را بازآفرینی کنند. این فعالیت باعث می‌شود کودکان احساسات خود را از طریق هنر بیان کنند و با کتاب ارتباط عمیق‌تری برقرار کنند.

نکته: تمرین این فعالیت‌ها و به همراه داشتن وسایل لازم قبل از ورود به کلاس می‌تواند تجربه‌ی کتاب‌خوانی را برای کودکان بسیار جذاب‌تر و مؤثرتر کند و به آن‌ها کمک کند تا به صورت فعال‌تری در فرایند یادگیری شرکت کنند.

نکته: ابزار اگر در خدمت لحن و کلام و داستان باشد، حضور آن در کتاب‌خوانی مجاز است. در غیر این صورت چنانچه مزاحم بوده و یا نقش نمایشی داشته باشد، نمی‌تواند یک برنامه‌ی کتاب‌خوانی مؤثر و واقعی به وجود آورد. در کتاب‌خوانی با کمک ابزار، قرار نیست کارهای نمایشی و پرتحرک انجام دهیم، بلکه از آن کمک گرفته می‌شود تا بچه‌ها قصه را بهتر بفهمند و درک کنند. ابزار به کتاب‌خوان کمک می‌کند تا اشتیاق خوب شنیدن را در کودکان بالا ببرد و لذت قصه شنیدن را به دانش‌آموزان منتقل کند.